

Anna • Változatok székelly asszonysorsra

Ezzel a címmel vendégeskedett Budapesten a székellyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum rendhagyó vándortárlata, amely a Magyar Nemzeti Múzeum alagsorában április 29-ig tekinthető meg. Ha csak kizárólag a kiállított tárgy-együttest szemlélnénk, önmagában már az is megfelelne egy tisztességes helytörténeti gyűjtemény hagyományos néprajzi bemutatójának, ám az ötletgazdák megtoldták mindezt a modern technika megannyi vívmányával! Így a képzelet szülte címszereplő – Anna – hangja egy ingyenesen letölthető mobiltelefonos alkalmazás révén elkíséri az érdeklődőket, sőt e célra készülék is kölcsönözhető a tájékoztató pultnál. Anna helyénvaló megszólaltatásában, izes tájnyelvi utóhatásokat is sejtető példás kiejtéssel és szófűzéssel *Bocskor Báborka*, a Magashegyi Underground népszerű énekesnője működött közre. A történetbeli megesett falusi leánynak mindenekelőtt el kell döntenie, hogy megtartja-e nem kívánt terhességét vagy sem. Ezt követően mindkét választása szerint végig követhetjük kisemberi sorsának alakulását a huszadik század történelmi viharaiiban. Városba került cselédként

Botra támaszkodó öregasszony keresztzemes hímzésű laskaszűrővel
(Fotó: MNM)

Bocskor Báborka énekesnő, Anna monológjának előadója (Fotó: MNM)

egy polgári zsidó családnál a holokauszt idején, vagy tehetős gazdasszonyként, majd a viláégés után üldözött kuláknéként, netán szocialista munkaversenyben robotoló gyári varrónőként, illetve elvakult pártaktivistaként, végül bigott vallásosságba menekülő magányos nyugdíjasként. Az összképet diavetítések, régi tévéműsorok szüntelen folyama, és időszerű, hely-jellemző videóbejársások teszik teljesebbé.

A parányi cselédszobában (vagy inkább ajtó nélküli benyílóban) csak egy gyermekméretű ágy fér el, mellette varróasztalkával, hogy az alkalmazott a szabad idejét is hasznosan töltsse. A vasállványon mosdótál vizes kancsóval, fölötté „Tisztaság Fél egészség” (így!) feliratú hímzett törülközővel. Annál tágasabb az ebédlő! Hengerelt mintás falain ismeretlen kismesterek tájaival és csendeleivel. Üveg, porcelán és ezüst étkezőgarnitúrákkal rakott márványlapos tálalószekrény és zsúrkocsi áll a gépi perzsaszőnyegen, az ebédlőasztal damasztabrosszal van terítve. Váratlanul erre vetítik egyre ismételve a jelenetet, amint egy láthatatlan személy gondos keze

Cselédszoba sarka vetett ágygal és varróasztalkával (Fotó: MNM)

előbb megterít arany szegélyű tányérokkal és ezüst „eszécájggal”, aztán sorra kimeri az aranyló húslevest daragaluskával és zöldséggel a családtagoknak. A végtelenített újramérés pedig már-már rituálissá avatja a mindennapi ceremóniát. A porcelán dísz tárgyakkal és egyéb csecsebecsékkal meg emlékekkel zsúfolt vitrinben álló arasznyi menóra még csak sejteti a tulajdonosok vallását, de az előszoba fogasán, az egyik kabáton a sárga Dávid-csillag kétségtelenné teszi a zsidó származást. Az útra kész bőröndök pedig találgatásra adnak alkalmat, hogy a lakók hivatalos kívándorlásra, esetleg alkalmi menekülésre készülnek a biztos halált jelentő koncentrációs tábor elől, vagy az elkerülhetetlen gettóba szállítást várják megadás-sal. A régimódi rádió mellett fellapozható az „Új Kelet – zsidó napilap” 1940. február 12-ei megsárgult példánya, az előfizetett kézbesítéshez szükséges eredeti román postabélyeggel ellátva...

A II. világháborút átugorva, közvetlenül az ötvenes évekbe röpit a sivár falragasz, „A Magyar Autonóm Tartomány mezőgazdaságának fejlődése a

népi hatalom éveiben – 1945-1955” címmel, korabeli fekete-fehér amatőr fotókkal, mellettük száraz statisztikai adatokkal. A hatvanas évek derekáról korabeli pártiroda falán Gheorghe *Gheorghiu-Dej* portréja, az ország akkori címerével illetve a PCR (Partidul Comunist Român vagyis a Román Kommunista Párt) búzakoszorúba foglalt sarlós-kalapácsos emblémájával, vörös mezőben. Az asztalon régimódi Standard-írógép, ütött-kopott villanycsengős fekete bakelit telefon, mellette „Az agitátor zsebkönyve” brosúra, címdalán „Éljen a Román Népköztársaság kikiáltásának XV. évfordulója 1947-1962!” jelmondat-tal. Aztán már a „Románia Szocialista Köztársaság” korába érünk, melyet egyebek mellett a *Ceaușescu* házaspár fémbe öntött, domborított arcmása, a gyárakból és földekről sugárzott hurraóptimista termelési tévéhíradók tesznek testközelivé. Meg persze az egy egész falat betöltő, életnagyságú óriásfotó, melyen a teljesen elfásult emberek véget nem érő sora áll a piaci stand előtt egy fejadag fonnyadt zöldpaprikáért...

A „néprajzi körítés” egyrészt a hagyományos szegényparaszti munkamódszerek kézzel készült, amúgy igénytelen, kezdetleges, de manapság festői-nek tűnő kellékeit sorakoztatja fel, a favillától, gereblyétől, lapáttól és cséphadarótól a kendertilolóig. Az igavonó állatok díszesen faragott jármától a fatörzsből kivájt teknőkön át a termény tárolására alkalmas szuszékokig, fedeles ládáig, kenderből szőtt, színes csíkos zsákokig. Ezek ellentételezéseként a szövetségi társulások akkori munkagépei, szekerei is megjelennek.

Polgári ebédlő, damasztabroszra vetített terítéssel (Fotó: MNM)

A parasztcsalád otthoni életének fő színtere a konyha, petróleumlámpa-világítással és csíkos rongyszőnyeggel a padlón. A pingált tálason virágos cseréptányérok, akárcsak a háziszóttos lenvászon terítón, ám itt a láthatatlan nőszemély vetített keze húsmentes „egyáléltelt” merít burgonyával (ahogy arrafelé mondják, pityókával), amely a kukoricacsutkával fűtött sparhelten főtt. A másik szögletben kopott zománcú bádoglevél, sámlí. A falon durva kendertörülköző függ a szögön, a kézitükör és hímzett fésűtok mellett. A fehérre meszelt falon hagymakoszorúk és szárított fűszernövény kötegek lógnak, az ünneplő ruha részei pedig a mestergerendához erősített farúdon sorakoznak a kisámfázott bőrcsizmával együtt. A sarokban faragott feszület és kézzel ácsolt térdeplő, mint a hagyományos népi vallásosság jelképei... Végül egy újabb óriásfotón egy népes parasztcsalád több nemzedékének apraja-nagyja ül a deszkerítés előtti kispadon. Néznek szembe, ahogy egykor a fényképezőgéppel, most a látogatóval, mintegy köszönetet mondva a sorsuk iránt tanúsított érdeklődésért, ezen a szokatlan – részben valóságos, részben audio-virtuális – kiállításon.

W. I.

Deszka magtár gabonás zsákokkal és az udvarhelyi medence panorámaképe

(Fotó: MNM)

Az Ingyesmester sikersorozata

„A könyvet a konyhából hoztam be, a szakácsnőnkől, aki azt állítja (mert a férjének volt egy kis földje Zala vármegyében), hogy a könyv többet ér hat hold földnél... Az élet (mert a feleségem nem győz csodálkozni, milyen gyakorlati tanácsokat tud adni ez a könyv a mindennapi élet és élés szempontjából is) valóban harmonikusan összefonódik itt a kultúrával. Nagy kiadónk ritkán bocsátanak piacra oly igaz és irodalmi művet, mint ez a szakácskönyv...” – írta Babits Mihály *Könyvről könyvre* című szemlésző rovatában, a nagy tekintélyű folyóirat, a *Nyugat* 1933. február 16-i számában. A költő később így dedikálta a szerző számára egyik kötetét: „Magyar Eleknek régi híve Babits Mihály”.

Magyar Elek (1875-1947) postamesteri családban látta meg a napvilágot a pesti belvárosban, az Újvilág (ma Semmelweis) utcában. Visszaemlékezéseiből kiderül, hogy az emeleti lakáshoz tágas pince is tartozott, amely nyáron hűs, télen pedig mérsékelt hőmérsékletű volt. Itt tárolták a népes família teljes évi élelmiszertartalékait az egész nyáron át tartó befőzések és a savanyítandó káposzta hordóba taposása után. Utóbbihoz javarészt anyjának zalai rokonsága küldözte az alapanyagot, a többit pedig a Duna-parti piacon szerezték be. Az öt gyerek közül a legkisebbik szívesen kuktáskodott a konyhában, nem is sejtve, hogy később az itt elsajátított ismeretek szereznek majd számára hírnevet. Az első fővárosi, esti politikai napilap, a Magyarország fe-

lelős szerkesztőjeként ugyanis a reggeli társalásban, a *Pesti Napló*ban 1928. január 29-étől Ingyesmester álnéven indított rovatot „Fejezetek az ingyestörténetéből” címmel. Itt megjelent írásai az első perctől kezdve nagy sikert arattak úgy a szakmai berkekben, mint az olvasók körében. Az egész oldalas összeállítások elején művelődéstörténeti eszmefuttatást közölt valamilyen általános témáról (például a levesekről, sajtokról, teaféleségekről vagy a tartósításról), aztán heti étrendjavaslata majd a menüsor részletes receptjei következtek, amiket olvasói levelekkel, s ezekre adott válaszokkal zárt le. Amikor 1930-ban, a lap jubileumi évkönyvében megjelent a fényképe is, a szerző rejtélye lelepleződött. Később az *Athenaeum Almanach*ban valamint

Az Est Hármaskönyvében is közölt gasztronómiai írásokat. 1940 szeptemberétől rovata *Zilahy Lajos* új lapjában, a Hídban folytatódott, de ez 1944 szeptemberétől nem jelent meg többé. A második világhétség után, 1945 szeptemberétől 1946 októberéig a Képes Figyelő közölte az *Ínyesmester*-írásokat, de aztán a rovatát megszüntették, őt pedig politikai múltja miatt 1947. április végén elbocsátották. Csak három héttel élte túl e döntést.

Külön karriert futott be „*Az Ínyesmester szakácskönyve*”, amelyet legelőször 1932-ben az Athenaeum Nyomda adott ki, 2200 receptet összeválogatva. Erről, a szerinte „vaskos, bibliaszzerű” könyvről írta Babits bevezetesként idézett, dicsérő sorait, amelyhez hozzáfűzte még, hogy az ő megítélésében „informatív, sőt, lexikális célú adatok gyűjteménye, s mégis sokkal több jogon sorolható az irodalomhoz, noha bizonyára kevesebb embernek jut eszébe, hogy oda sorolja”. A lelkes fogadtatáson felbuzdulva következett 1935-ben ugyanennél a kiadónál a folytatás, ezúttal „*Az Ínyesmester 1000 új receptje*” címen. Egyhamar teret hódított a határokon túl is, ahol négy idegen nyelven kalózkidásai láttak napvilágot, például New Yorkban vagy Buenos Airesben. A Corvina gondozásában „*Kochbuch für Feinschmecker*” (Szakácskönyv ínycseknek) címmel megjelent német fordítása 1964-ben Frankfurt am Main Nemzetközi Konyhaművészeti és Szakirodalmi Kiállításán ezüstérmet nyert, míg ugyanők az akkori NDK

olvasótáborának a könyv „*Ungarische Küche für Jedermann*” (Magyar konyha mindenkinek) című változatát szánták. (Ungarische Küche aus erster Hand címmel is ismert német fordítása, de Kuchařská kniha labužnik címmel csehül, Kulinarneje iskustvo i vengerskaja kuhnjaként oroszul, The gourmet's cook book. Hungarian cuisine címlappal angolul szintén többször kiadták – a szerk.)

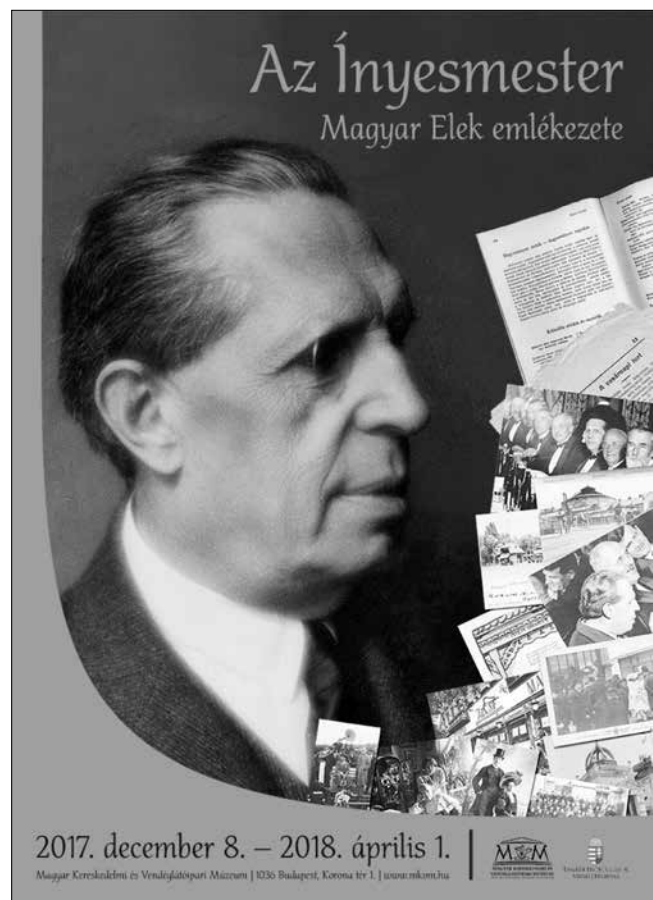
A hetvenes években a szerző kisebbik fia, a sajtós Magyar Pál és szintén szakmabeli menyee, *Siklós Olga*, külön kötetet szerkesztett a tartósításokról szóló írásoknak. Könyvük, „*Az Ínyesmester éléskamrája*”, rövid időn belül (1974-ben és 1978-ban) két kiadást is megért. Hozzávetőleges becslések szerint eddig az eredeti, bővített vagy kurtított változatok és válogatások félszáznál több megjelenésre tehetők. Ezek példányszáma pedig 85 év alatt túlhaladhatta az egymilliót, ami a magyar szakácskönyv-irodalom abszolút rekordja.

E kötetek eredeti példányaiból, valamint közösségi s családi archívumból származó korabeli dokumentumokból, fényképekből, használati tárgyakból, ruhadarabokból, bútorokból és festményekből összeállított kiállítás látható jelenleg Óbudán. Az anyag java részét a főszereplő unokája, *Magyar Bálint* szociológus, politikus, volt oktatási miniszter kölcsönözte. Többek között a család patinás ünnepi étkezésének mutatós példányait, díszkrét virágfüzerek kék mintasoraival díszített fehér porcelánokat, a koronás monogramokkal vésett ezüstneműt juttatta el az emléktárlatra. A fényképek tanúsága szerint Magyar Elek sikerei csúcán a honi konyhaművészet olyan személyiségei mellett ült és kóstolt a bírálóbizottságban, mint például *Gundel Károly* étteremtulajdonos. A Budapesti Szállodások és Vendéglősök Ipartestülete farsangi disznótoros vacsoraestjének záró „*Erdélyi tora*” adott erre alkalmat. Az esemény 1934. február 12-én volt a Metropol Szállóban, ahol az étector önmagáért beszélt: „*Tüdőretea leves, erdélyi töltött káposzta, véres és májas hurka, sült kolbász, flekken paprikamártással, zsíros pityókával és káposzta cikával, vargabéles*”. Mai szemmel olvasva, ember legyen a talpán, aki mindezt végig tudta enni...

Pedig a kézzel festett menü és szavazólap hátoldalán a reklámversike szerint ez mindenkinek sikerült: „*Ha száraz, tikkadt a torok / Enyhülést adnak a borok / S ha este lázad a gyomor / Kibékülést kínál a tor... / Az éhség rossz, égő pokol / Mennyország hát a Metropol / Ma kóstold meg tüzes borát / S pompás verseny disznótorát / Ínyenc öröm minden falat / A tálakban misem marad / Mulass komám, s mondd mindenhol / A legjobb volt a Metropol!*”

Az *Ínyesmester – Magyar Elek emlékezete* című kiállítás a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeumban (Budapest III. ker. Korona tér 1.) látható.

Wagner István

Az *Ínyesmester* a kiállítás plakátján (Fotó: MKVM)